

SHARQ ALLOMALARI PEDAGOGIK G'OYALARINI KREATIV METODLAR ASOSIDA YOSHLARGA O'RGATISH MAZMUNI

Badalova Mavjuda Zokirjonovna

Turon universiteti Andijon filiali magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22121344>

Oliy ta'lim tizimida talabalarning intellektual salohiyatini oshirish va ularda mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish, bevosita o'quv jarayoniga tatbiq etiladigan metodik mazmunning kreativligiga bog'liq. Sharq uyg'onish davri allomalarining pedagogik ta'limotini o'qitishda an'anaviy, ya'ni tayyor axborotni uzatishga asoslangan yondashuvdan voz kechish, ta'lim mazmunini kreativ-didaktik loyihalashtirishni taqozo etadi. Bu jarayon quyidagi mantiqiy bosqichlar va mexanizmlar asosida amalga oshirilishi ko'zda tutildi:

Sharq allomalari g'oyalarini o'rgatish mazmuni shunchaki tarixiy ma'lumotlar yig'indisi emas, balki talabaning kognitiv faolligini uyg'otuvchi turtki vazifasini bajarishi lozim. Bunda ta'lim mazmuni mutafakkirlar asarlaridagi muammoli savollar va mantiqiy zidiyatlar atrofida shakllantiriladi. Mazkur yondashuvda asosiy urg'u allomaning nima deganiga emas, balki nima uchun shunday degani va bu g'oya bugun qanday ishlaydi degan tahliliy silsilaga qaratiladi.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, kognitiv faollikni uyg'otuvchi ushbu triggerlar talabaning intellektual salohiyatini «uyg'otish»ga qaratilgan. Pedagogik nuqtayi nazardan, bu jarayon alloma g'oyasini shunchaki eslab qolishdan ko'ra, uni shaxsiy intellektual muammoga aylantirishni ko'zda tutadi. Binobarin, talaba Beruniy yoki Ibn Sino qarashlarini o'rganayotganda, o'zini mutafakkirning ilmiy laboratoriyasida turgandek his qilishi, g'oyaning tug'ilish jarayonidagi mantiqiy silsilani his etishi lozim. Bu esa o'z-o'zidan ta'limni axborot berishdan — tafakkur qilishga transformatsiya qiladi.

Yoshlarga Sharq renessansi durdonalarini o'rgatishda “Maqsad – Mazmun – Kreativ texnologiya – Natija” zanjiri asosidagi model amaliyotga quyidagicha yo'naltirildi:

Maqsad bosqichida: talabada allomalar merosi orqali tizimli va kreativ fikrlash kompetensiyasini shakllantirish ustuvor vazifa qilib belgilanishi;

Mazmun bosqichida: klassik pedagogik matnlarni zamonaviy fanlararo (interdisiplinar) bog'lanishlar asosida integratsiyalash;

Texnologiya bosqichida: talabaning faolligini ta'minlovchi interfaol vositalarni tanlash zaruriyati yuzaga keladi.

Sharq uyg'onish davri pedagogik merosining ko'pqirraliligini ta'kidlash lozimki, u nafaqat gumanitar, balki aniq va tabiiy fanlar allomalarining mantiqiy metodologiyasini ham o'z ichiga oladi. Xususan, Al-Xorazmiyning algoritmik yondashuvi bugungi raqamli pedagogikaning kognitiv asosi bo'lsa, Ahmad al-Farg'oniyning muhandislik qarashlari talabalarda konstruktiv tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiladi. Alisher Navoiy asarlaridagi axloqiy-ta'limiy g'oyalar esa zamonaviy shaxsiyat pedagogikasining ma'naviy drayveridir. Bizning metodik modelimizda ushbu allomalar g'oyalarini integratsiyalash orqali talabaning dunyoqarashini yaxlit darajaga ko'tarish nazarda tutilgan. Bu esa talabada nafaqat o'z sohasining mutaxassisi, balki keng qamrovli ensiklopedik bilimga intiluvchi intellektual shaxs sifatlarini shakllantiradi.

Ushbu modelning o'ziga xosligi uning siklik aylanma xarakterga egaligidadir. Ya'ni, natija bosqichida olingan talabaning kreativ ishlanmasi keyingi darslar uchun yangi mazmun bo'lib xizmat qilishi mumkin. Bu esa oliy ta'limda talaba va pedagog o'rtasidagi bilimlar ierarxiyasini buzib, ularni birgalikda kashfiyot qiluvchi jamoaga aylantiradi. Bunday metodik modelning

tatbiq etilishi talabada nafaqat bilaman degan ishonchni, balki yarata olaman degan kreativ irodani shakllantiradi.

Mazkur modelni amalga oshirishning asosiy vositasi sifatida muammoli vaziyatli keyslar qo'llanildi. Keyslar ssenariysi shunday tuzilishi kerakki, unda talaba alloma yashagan davr muammosini bugungi kunning ijtimoiy-pedagogik inqirozlari bilan qiyoslay olishi lozim. Masalan, Abu Nasr Farobiyning fazilatli rahbar tushunchasi bugungi kunda jamoada yuzaga keladigan nizoli vaziyatlarni boshqarish kontekstida beriladi. Bunda talaba allomaning mantiqiy tamoyillariga tayanib, muammoning kreativ yechimini taqdim etishi shart deb hisoblanadi.

Keyslar ustida ishlash jarayonida talabalar guruhlariga bo'linishi, allomaning mantiqiy uslubidan kelib chiqib, bir necha muqobil variantlarni ishlab chiqishlari maqsadga muvofiq. Bu o'rinda biz taklif etayotgan "Farobiy keyslari" nafaqat boshqaruv ko'nikmalarini, balki talabalarning emotsional intellektini ham rivojlantiradi. Zero, mutafakkir o'z asarlarida rahbarning ruhiy barqarorligi va insoniy fazilatlarini birinchi o'ringa qo'ygan. Demak, keys yechimi jarayonida talaba o'z xulq-atvorini ham tahlil qilish (refleksiya) imkoniga ega bo'ladi.

Umumiy pedagogika fanining "Didaktika" bo'limini o'qitishda Ibn Sinoning ta'limni tabaqalashtirish g'oyasini zamonaviy integrativ yondashuv asosida amalga oshirish ko'zda tutildi. Bunda talabalarga "Individual ta'lim trayektoriyasi"ni tuzish bo'yicha kreativ topshiriq beriladi. Talaba Ibn Sinoning "bola tabiatiga muvofiq kasb tanlash" o'gitidan kelib chiqib, zamonaviy psixodiagnostik testlar va alloma tavsiya etgan kuzatish metodlarini sintez qilgan holda o'quvchining intellektual xaritasini loyihalashtiradi. Bu jarayon talabada didaktik jarayonni loyihalash ko'nikmasini shakllantirish bilan birga, Ibn Sino merosini quruq yodlashdan amaliy qo'llashga o'tkazadi. Shuningdek, "Tarbiya nazariyasi" yo'nalishida Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asaridagi komillik mezonlarini bugungi "Ijtimoiy kompetensiyalar" (soft skills) bilan qiyosiy tahlil qilish metodi qo'llanildi.

Sharq allomalarining murakkab falsafiy-pedagogik ta'limotlarini talaba ongi tomonidan oson va sifatli qabul qilinishi uchun raqamli vizual modullar (3D infografikalar, dinamik sxemalar) tayyorlanishi metodik jihatdan to'g'ri hisoblanadi. Vizual modul shunchaki illüstratsiya emas, balki axborotni tizimlashtirish vositasidir. Abu Rayhon Beruniyning tadqiqot metodlarini o'rgatishda uning kuzatish va xulosa chiqarish bosqichlari "Kognitiv xarita" (Mind map) ko'rinishida vizuallashtirilishi, talabaga murakkab ma'lumotlar oqimida mantiqiy izchillikni yo'qotmaslik imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, oliy ta'lim tizimida Sharq uyg'onish davri mutafakkirlarining boy pedagogik merosini zamonaviy talaba-yoshlar ongiga singdirish an'anaviy yodlash usullaridan voz kechib, ularni kreativ-didaktik yondashuvlar asosida o'qitishni taqozo etadi. Ishlab chiqilgan "Maqsad – Mazmun – Kreativ texnologiya – Natija" modeli hamda muammoli vaziyatli keyslar, smart-keyslar, kognitiv xaritalar kabi innovatsion vositalar talabalarning kognitiv faolligini oshirishga xizmat qiladi. Allomalar g'oyalarini zamonaviy raqamli va yumshoq ko'nikmalar (soft skills) bilan integratsiya qilish bo'lajak pedagoglarning tanqidiy va kreativ tafakkurini rivojlantirib, ularni kasbiy faoliyatida milliy qadriyatlar va zamonaviy innovatsiyalarni muvaffaqiyatli qo'llashga tayyorlaydi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Farobiy, Abu Nasr. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993. – 120 b.
2. Ibn Sino, Abu Ali. Tib qonunlari. 1-kitob. – Toshkent: Fan, 1982. – 192 b.
3. Beruniy, Abu Rayhon. Tanlangan asarlar. 1-jild. – Toshkent: Fan, 1968. – 85 b.
4. Yusuf Xos Hojib. Qutadg‘u bilig. – Toshkent: Fan, 2007. – 56–60 b.